ուրիշ հրային հողերու, և ոչ էն նոր հրային հողերու կարգերուն մէջ. հապա կրգտնուի միայն հին հրային կազմուածոց ու կաւային հողերու մէջ։ Այս տի հողերը ձանչնալը ուսմամբ պէտք է սորվիլ։

Բ. Ճուխի հանքը գետնին երեսէն շատ խորունկ չըլլար. հանքին թանձրութիւնը տեղ տեղ աւելի՝ տեղ տեղ պակաս է, և խիստ ազնիւ տեսակ հանքը ձորերուն քովերէն կելլէ, և կերևնայ թէ ատենով հոնտեղուանքը վազուկ ջրի կամ լճի եզերք են եղեր։

Գ. Որքան շատ նոր բանած հողին վրայ սև սև նշանները կերևնան, շատ անգամ ալ ածուխի կտորուանք։

Դ. Գետերուն կամ վազուկ ջրերուն եզերքը կրտեսնուին ածուխի փշրանք կամ կտորուանք։

Ե. Ձիւթային վազուկ ջրերն ալ ածուխ գտնուելուն նշան են։

Զ. Ասկից որ սևագոյն կաւ կելլէ, յայտնի նշան է որ հոն ածուխի հանք ալ կրգտնուի։

Այսոնք սովորական նշաններն են. բայց փնտռելու ատեն դիտելու է ձորերուն մէջ լեռներուն մօտերը, ուր որ աւելի դիւրաւ աչքի կրզարնէ ամէն տեսակ հողերուն զանազանութիւնը. և թէ որ աս բաւական չըլլայ՝ պէտք է տեղ տեղ հողը կորտել ու պէտք եղած փորձերն ու ըննութիւնները ընել. և թէ որ ստոյգ կերպով գտնես ածուխի պզտի կտոր մըն ալ՝ անտարակոյս անտեղուանքը կրգտնուի ածուխի հանքը։

Ետ ատ անգամ փորելու ատեն ածուխի հանքին չհասած՝ կրհանդիպի մեծագոյն հրային հողի կարգ մը, որուն մէջ կրգտնուին տեսակ տեսակ խղուճքներ և եղջիւրաձև խղուճքներ, որ ամմոնիթ կրսուին. անմիջապէս աս հողին տակն է ածուխին հանքը։

Հոս տեղս քանի մը խօսքով յիշենք նաև Եւրոպայի գլխաւոր ածխահանքերը։

Ամենէն մեծ ածուխի հանքերը Անգղիայի ու Սկովտիայի մէջ են, անանկ որ միայն Լիւբասլի ածխահանքին մէջ վաթսուն հազար գործաւոր կրբանի կրսեն, և թէ անգլիացւոց հարստութեան մեծ պատճառն աս է։ Պաղղիայի հանքերը իրաւ է որ Անգղիայի հանքերուն չափ մեծ չեն, բայց թուով խիստ շատ են, այսինքն երկու հարիւր երեսուն ու վեց ածխահանք։ Պելճիան աս կողմանէ շատ հարուստ է, մանաւանդ Մոնս, Լիէժ և Շարլերուա քաղաքներուն քովի մեծամեծ ածխահանքերը, և բոլորին թիւը կրչանայ հինգհարիւր չիսուն. և կրսեն թէ քսան հազար հոգի կրբանին անոնց մէջ։ Գերմանիայի մէջ ածխահանք քիչ կայ, եղածներն ալ առատ ածուխ չեն բերեր և տեսակը լաւ չէ. իսկ Շուետ, Նորվեկիա և Ռուսաստան գրեթէ ամենևին չունին։ Իտալիայի, Օուիցերիի, Սպանիայի և Փորթուկալի մէջ խիստ քիչ կրգտնուի։ Եւրոպայէն ետքը՝ մեծամեծ ածխահանքեր ունի Ամերիկան. իսկ Ասիայի ու Աֆրիկէի մէջ գտնուի նէ ալ՝ հինգուան հիմա ետևէ իմնող ու հաստող չէ եղած։

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ալբ կամ Պալենա։

Ընդհանրապէս մէջ հինգուան հիմա տեսնուած թէ ծովու և թէ ցամաքի կենդանիներուն մէջ ամէնէն մեծը կէտն է, որ պալեննա ալ կրսուի[1]. Ձիագետին, ռնգեղջիւրը և փիղը ասոր համեմատութեամբ մէկմէկ պզտի կենդանիներ կրսեպուին։ Ասոնք կրսեն թէ կէտը հինգուան 300 ոտք երկայնութիւն կունենայ, և ծանրութիւնը հինգուան 130,000 քիլոկրամ կրգնեն. բայց հիմակուանները 60էն

[1] Անոր պատճառը՝

ինչուան 120 ոտնաչափ ալ ըլլալով՝ անանկ խոշոր են որ իրենց մարմնոյն մեծութեամբը զամինքը կըզարհուրեցընեն ու կըզարմացընեն. ոմանք ալ 24 կամ 28 ոտնաչափէն աւելի չեն ըլլար։

Կէտին մասնաւոր յատկութիւնները ասոնք են. ակռայի տեղ ընտերքի պէս մներ ունի. մորթը լերկ ու գոյնզգոյն է. ուրիշ կենդանածիններուն պէս ատինք ունի. գլխուն վրայ երկու ծակ կամ ցնցուղ կայ. թիակի ձեւով թեւեր ունի լողալու յարմար. արիւնը կարմիր ու տաք է. ուրնի նաև կռնակի ոսկոր ու թոք. բայց ուրիշ կենդանածիններուն պէս ականջը դրսէն չերեւնար, և ասով միայն է որ ուրիշ տեսակ կէտերուն ու փոկերուն կըմտանի։ Ներսին մկրի լընտերքի նման մները դէպ'ի երկայնութեը քովէքով դրուած մաղերէ կըձեւանան ու խիտ են, և սոսընձի՝ պէս հիւթով մը մկմկկու կպած. աս հիւթը երբոր կըչորնայ՝ ամէն մկ մի կտորուանքներուն վրայ միակտուր և ողորկ մաշկ մը կըկապէ, որով եղջիւրի նման նիւթ մը կըդառնայ։ Կէտը ծաւալելիք չունենալուն համար՝ բերանը կէս մը բացած կըկենայ, և շունչ առնելու ատեն բերնին մէջ ժողված պզտիկ ձկներն ալ շունչին հետ մկտեղ կըկըլլէ։ Երբոր երկու ծաւալելիքը կըգոցէ, մէջը մնացած աւելորդ ջուրը կըձնշուի, ու ընտերքի պէս մներուն մէջէն անցնելով կըմրտնէ խողովակներու մէջ, ու գլխուն վրայի ծակերէն դուրս կըցատքէ. աս ջուրը այնչափ շատ է որ մկ վայրկենի մէջ մեծ նաւակ մը կրնայ լեցնել։

Կէտին ընտերքներէն կըշինեն հովանոցի[1] շաուաւիղներ, հովահար[2] և ուրիշ տեսակ տեսակ գործիքներ ու զարդեր։ Եւրոպայի մէջ աս տեսակ ոսկոր գործածելը սակէ ուրեք հարիւր տարի առաջ մտած է. առջի բերան խիստ սուղ կըծախուէին, և սովորաբար ձիու մաղի տեղ գինուորական սաղաւարտներուն վրայ կըդրուէին, որովհետև ասոնք օդէն չէին աւրուէր և երկար ատեն կըդիմանային։

Կէտին աչուըներն ալ շատ զարմանալի են. վասն զի մարմնոյն և գլխուն համեմատութեամբ խիստ պզտիկ են. ասոնց կոպը շրթունքէն քիչ մը վեր ու դուրս ցցուած է, անոր համար քիչ մը հեռու եղած բաները երկու աչքով ալ կրնայ տեսնել։ Ինկալ կենդանածիններուն պէս արտևանունք ալ՝ ունին, բայց չեն խաղար, վասն զի ասոնց ներսի կողմը իւղային ձարպով մը ուռած է։

Կէտը իր երկու թեւերը ոչ միայն լողալու կըբանեցընէ, հապա նաև անոնցմով կըպաշտպանէ ինքզինքը ու իր ձագերը։ Իր թեւերը բաղկացած են այլևայլ ոսկորներէ, ջղերէ, մսէ ու մկանունքներէ. վրանին ալ հաստ կաշի մը պատած է։

Վրանի մը տեսակ կէտերուն թեւերը երկայն կըլլան, քանի մը տեսակներուն ալ լայն։ Յատկապէս ասոնք մարդուս թեւին պէս չեն կրնար ծալլուիլ, և ձկուն մատուըներ ալ չունին որ անոնցմով ուրիշ բաներ կարենան բռնել, բայց շատ բանի կրնան գործածել, և կէտը ուզած ատենը ծը և իջէ մարմին իրեն կրնայ մօտեցընելեան թեւերովը։

Պոչը երկայն՝ ձկուն և ուժով է, և խիստ արագ կըշարժի. ծայրն ալ երկայն ու հորիզոնական դրքով ղեկ՝ մը ունի, որ լողալու շատ կօգնէ իրեն, թէնամէրն հետ կռուըտելու ատեն ալ իրեն մի միայն զէնքն է։

Կերը ամէն անգամ մէյմէկ ձագ կըբերէ. խիստ քիչ անգամ կըլլայ որ երկու ձագ մէկէն բերէ։ Ձագին կաթ տալու կերպն ալ խիստ զարմանալի է. երբոր ասիկայ կուզէ կաթ ծծել, մայրը ջրին երեսը կելլէ, ու կէս մը քովընտի դարձած՝ կըսկըսի կամաց կա-

1 Թռչիլ։ 2 Շէնիլ։ 3 Եփուլ։

1 Քիթերի։ 2 Տիսին։

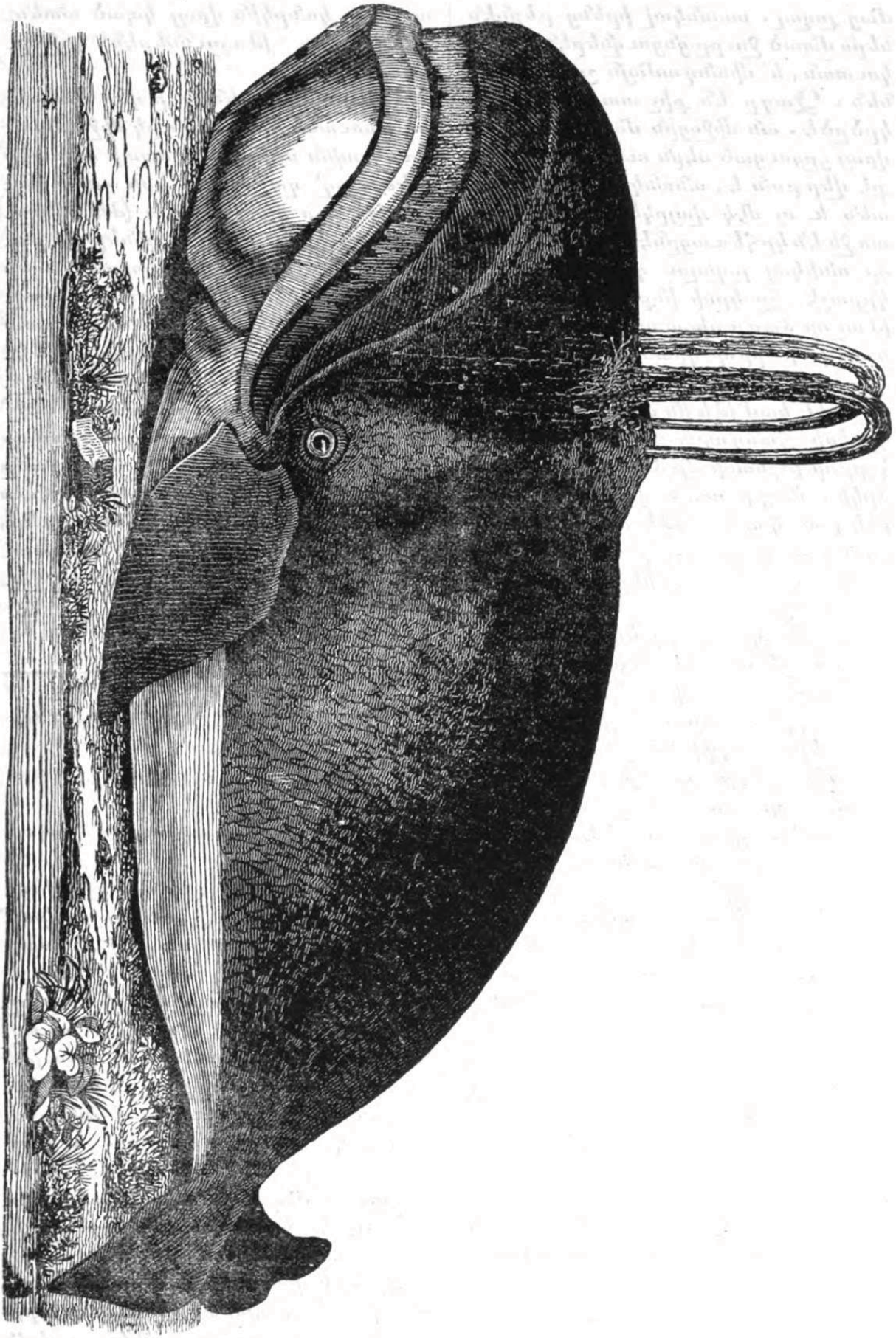

մաց լողալ. ասանկով իրենց բերնէն ներս մտած ջուրը ցնցուղներէն դուրս կուտան, և միանգամայն չունչ կառնեն։ Ձագը էն քիչ տարի մը կաթ կրծրծէ. ան միջոցին մօրը իր ձագին վրայ ցրցուցած սէրն ու խնամքը խելք վեր բան է, անանկ որ լողալու ատեն և ոչ մէկ վայրկեան մը աչքին առջևէն կրհեռացընէ. երբոր կրնայի որ անիկայ լողալու դժուարութիւն կրքաշէ, կրսկսի ինքը առջևէն երթալ որ ձագը սիրտ առնէ ու եռևէն գայ. իսկ երբոր վրան յոգնելու նշան կրտեսնէ, մէկէն գինքը ուսին վրայ կրշալկէ կամ թևին տակը կառնէ, ու կրսկսի հանդարտ հանդարտ լողալ։ Երբոր թշնամի մը ձագին վրայ յարձակի, մայրը ամէն վտանգի կրյաղթէ, ու կարծես թէ առած վէրքերուն ցաւը չզգար. ինչուան իր կեանքն ալ կուտայ որ ձագը թշնամւոյն ձեռքը չիյնայ։

Կետին որչափ ապրիլը յայտնի չէ. բայց կերևնայ թէ մեծ տեսակները հարիւրաւոր տարիներ կապրէին՝ թէ որ մարդիկ ասոնք չորսային, և սղոցաձուկները [1], դլխիններըը [2] և կատաղի շանաձուկները [3] ասոնք չըսպաննէին, ինչպէս որ ասոնց ձկները ստորագրելու ատեն յիշեցինք։ Կետը ուրիշ թշնամի մըն ալ ունի որ թէպէտ չնչին բան մըն է, բայց զանիկայ սաստիկ կրնեղէ ու կրտանջէ. ասիկայ պզտիկ ձձի մըն է որ կետի ոջիլ կրսուի. և այնպէս ուժով կրկպչի անոր մորթին վրայ որ հանելու համար աւելի կաշին կրքերծուի՝ քան թէ ձձին կելլէ, և ուր տեղն որ աւելի զգայուն և ապահով է՝ հոն կերթայ կրփակչի։ Ուրիշ ձձիներ ալ կան որ շատը մէկտեղ կերթան կետին լեզուին վրայ կրժողովուին, ու կրսկսին խածնել ծակծրկել, և ըսող կայ թէ կրծելով կրծելով ինչուան կուտեն կրլմընցրնեն ալ լեզուն. բայց իրենք ալ անոր կռնրկին վրայ կպած ատենները՝ ծովու թռչուններուն կրյարդուին։

Կետը հին ատենէն՝ ի վեր ծանօթ ու անուանի է. և մարդիկ միջերկրական ծովին մէջ միայն պզտի տեսակը տեսնելով զարմացեր էին անոր մեծութեանը վրայ. կրսեն թէ Պեղոպոնեսացիք և ուրիշ կղզիներուն բնակիչները հին ատեն կորսան եղեր աս կենդանին. բայց Հիւսիսային կողմի ազգերը կերևնայ որ անկէ շատ առաջ ալ սկսեր են ասոր որսը, թէպետև որոշ ատենը չգիտցուիր։ Կրպատմեն թէ ինններորդ դարուն մէջ՝ Նաւորդին մկը կետ որսալու համար Հիւսիսային հրուանդանը գացեր է, և երկու օրուան մէջ 60 հատ կետ սպաններ է։ Մէկ քանի ազգեր, ինչպէս Գրովէկիացիք և Իսլանտացիք ասոր միսը կուտեն, եղն ալ վառելու կրգործածեն։

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Լսօսէկօնիւն ապացուածքի վրայ։

Ո՞Նշ իրաւունք է որ մարդիկ սեպհական ստացուածք ունենան, կամ թէ իրենց ունեցածը ուրիշին չկարենայ ըլլալ։

—Սեպհական ստացուածքի տէր ըլլալը այնպիսի իրաւունք մըն է որ բնութիւնը, մանաւանդ թէ բնութեան տէրը տուած է մարդուս. անոր համար մէկ ժողովուրդ մը կամ ընկերութիւն մը ուրչափ ալ անկիրթ ու վայրենի ըլլայ՝ աս իրաւունքը ունի։ Այրենի մարդուն սեպհական ստացուածք են իրեն նետն ու աղեղը, իրեն բնակարանն ու հագուստը. ասոնց մէջ իր աշխատանքը ըլլալով, անով աս ստացուածքը գնածի պէս է. և երբոր ասոնցմէ մէկը ուրիշին

1 Թէօփէրէ պուլուը։ 3 Քէօփէ պուլուը։
2 Լօնկոզ պուլուը։